

О ИШЧЕЗЛИМ СЕЛИМА НА ПОДРУЧЈУ БЕОГРАДА

БАЊА И БАЊИЦА

Око назива и географских положаја села Бање и Бањице постоје неке неизвесности и у изворима и у литератури. Још је Шабановић у *Попису Влаха Београдске нахије* при помену села Бања (Bana) указао на следеће: „Под истим именом уписано је ово село и у следећем попису док је у попису из 1536. године записано овако: село Бања, други назив Доња и Горња Бања, а у попису из 1560. године: село Бања, други назив Доња Бања. Николић каже да се данашње село Бањица (у општини Јајинци) раније називало Бања, а после које је основано село Бањица“. Међутим, ово село је на Епшевицовој карти записано у облику Banie. Тај топоним је Пантелић разријешио у Бањицу и, поводећи се за Николићем, идентификовала га са данашњим селом Бањицом у општини Јајинци. Међутим, у свим овим пописима села Београдске нахије спомињу се истовремено села Бања (односно Доња и Горња Бања) и Бањица као засебна села (само овај други топоним уместо Бањица треба, можда, разријешити у Јајинце). Да данашње село Бањица није новије насеље (из XIX ст.), како пише Николић, не види се само из ових пописа, већ и из извора које он цитира (Banze на Carte von dem Königreich Servien, Tafel Ia из 1717—39). Због свега тога мислим да ово село није идентично са данашњим селом Бањицом него да оно данас не постоји, а да се налазило на данашњем локалитету Бања испод се-

ла Бањице, где су ливаде за 60 косаца.¹ Своје убеђење да би помен села Бањице у турским пописима из 16. века требало протумачити као да је реч о селу Јајинци Шабановић понавља и при помену села Бањице (Banića) у истом попису села из 1582. године: „Само би, можда, овај топоним мјесто Бањица требало разријешити у Јајинци и идентификовати га са данашњим селом Јајинци југоисточно од Бањице...“² Да Шабановић по свој прилици с правом сматра да се називи Бања и Бањица не односе на исто село говори и то што у истој години (1528) село Бања има домова 15, табија 13 и удовица 2, а село Бањица домова 9, табија 11, муслмана 4, мезре 1, табија 1.

Село Бањица (Banića) помиње се и у *Попису Београда и околине 1528/30.* и ту Шабановић примећује ово: „У претходном попису ово је село записано тако да се може читати Бањица и Јајинци, а овде јасно пише Бањица“³. У попису села из 1536. године опет се помиње село Бањица (Banića), које припада Београду, али Шабановић при помену овог села овде ништа не каже, мада је очигледно да за ово село важи иста напомена као и за село из пописа 1528/30, јер се углавном наводе иста имена лица. Има, истина, и извесне разлике у броју дома, броју неожењених, броју муслмана, и др., али то је разумљиво с обзиром да је у питању временска разлика од шест година. Кад пратимо пописе из друге половине XVI века у неизвесности смо код помена села Бањице

(Banića) из пописа 1560. године, које припада Београду. Шабановић ту не каже да ли је овде реч о Јајинцима или о посебном селу истог или сличног имена у близини Јајинаца, али ће највероватније бити да је реч о Јајинцима, а не ни о Бањи ни о Бањици. И, најзад, при помену села Иванци (Ivançi) — други назив Бањица (Banića) — које припада Авали, Шабановић каже да је овде реч о Малој Иванчи, при чему упућује на раније већ поменуто село Иванчу (Ivança) код које постоје локалитети Бањица и Велика Бањица.⁴

Дакле, при помену села Бањице у турским пописима села Београдске нахије Шабановић као да је уверен да је реч о селу Јајинци. Кад је, пак, у турским пописима XVI века реч о селу Бањи, Шабановић је, као што смо видели, при помену имена овог села (Bane) у попису из 1528. године рекао да мисли да „ово село није идентично са данашњим селом Бањица него да оно данас не постоји, и да се налазило на данашњем локалитету „Бања испод села Бањице, где су ливаде за 60 косаца“, при чему се позива на Николића и Пантелића.⁵

Као што видимо, изгледа да је у XVI веку, а вероватно и раније, на домаку Београда, између Београда и Јајинаца, односно између Јајинаца и Дедиња, постојало село Бања, али да положај тога села Бање из XVI века не треба изједначавати ни са положајем данашњег села (насеља) Јајинци нити са положајем донедавно села (данас насеља) Бањице.

Старо село Бању, по свему судећи, треба тражити тамо где Богић упућује: „Бања, мјесто под ливадом за 60 косаца ниже села Бањице. Приповједају да су ту биле некад бање, купатила“. То прихвата и Р. Николић у навођењу села која се помињу у околини Београда и међу тим селима помиње и село Bogna, при чему у напомени каже: „Данас испод села Бањице постоји место Бања, где су ливаде за 60 косаца“. Богићу су причали, да су некад биле бање, купатила. Гласник II, XIX, 99. На једној руској карти, која је изгледа из II деценије XIX века, стоји Бане. Јамачно се све то тиче Бање, после које је основано село Бањица, које је по њој названо⁶. Треба додати да Р. Николић у истој расправи, на

страни 947 под насловом *Старине, ранија насеља и постанак данашњих села*, при помену села Бањице, каже „Бањица—Banze“, и ту упућује на Carte von dem Königreich Servien, Tafel Ia, а на страни 951 за Бањицу каже: „Бањица—Бана“. Још једном, на страни 961, Николић помиње село Бањицу: „Данашиње је село Бањица новије, постало у доба кнеза Милоша. Први становници, који су заселили ово село, живели су најпре у Топчидеру, више конака“ заједно са прецима данашњих Палилулаца у Београду. Одатле их је раселио кнез Милош. Једни су онда прешли у Палилулу (Београд), а неки у данашњу Бањицу, где дотле, веле, није било села“. И, најзад, једну кратку опаску о селу Бањици бележи Николић и на страни 962. Поводом помена Паунчесме у овом селу, Р. Николић каже да на њој постоји натпис: „Село Бањица от свој трошак 18 октобра 1902 г.“, на шта Николић у напомени додаје да „У овом селу нема селишта“. Да додамо још и то да Николић на страни 969 записује да сељаци у селима Јајинцу, Бањици, Раковици и Великом и Малом Мокром Лугу често носе дуже чарапе но остали, па их због тога називају *чарапанима*, а на страни 971, поводом разлика у говору и ношњи у селима Јајинци, Раковица, Бањица и Велики и Мали Мокри Луг, Р. Николић каже да су ова села „поглавито насељена досељеницима из југоисточних крајева“, што донекле одудара од онога што је о пореклу становника села Бањице говорио на другим местима.

Да је Шабановић био у праву кад је оценио да Бањица у турским пописима села околине Београда у XVI веку није исто што и данашња Бањица, већ да се тај назив односи или на Јајинце или на Малу Иванчу, потврђује се, као и у многим другим случајевима, помоћу картографског материјала. Из те драгоцене врсте извора сазнајemo да је село Бања из поменутих турских пописа постојало крајем XVII и делимично у току XVIII века, али не на положају данашњег насеља Бањице, већ око 2 километра ниже, ближе Топчидерској реци, тамо где Богић и Николић налазе топоним Бања. На аустријским географским и војним картама пре Пожаревачког мира (1718) наилазимо на топограф

ске знаке који се очигледно односе на село Бању: Bagna, Banie, Panie, Bogna и сл. Топографски знаци са оваквим називима налазе се углавном уз безимени поток (очигледно Бањичка река), који се недалеко од означеног места улива у Топчидерску реку. Међутим, док је на тим раним картама положај села Бање ипак доста неодређен, на једној аустријској војној карти из 1721. године положај села означен је свим прецизно. Назив те драгоцене карте је: *Mappa eines Theils von dem Belgrader District in Königreich Servien. Auffgenommen und verfertiget durch Joh. Andr. Zernizer und Fr. Kaýser, Ingenieurs. Anno 1721. Maas Staab von Tausend Wiener Klaftern.*⁸ На овој карти село Бања (Bainja) налази се на самом саставу два потока (речице). Мада на тој карти ниједан од ових потока није именован, није нам тешко да утврдимо да је реч о Каљавом потоку и о Јелезовцу (Јајиначком потоку), у који се сливају воде које теку са јајиначког гребена. Од састава ова два поменута потока, односно од положаја села Бање, отиче око два километра дуга речица (Бањичка река), која се као десна притока Топчидерске реке улива наспрам садашње железничке станице у Кошутњаку. Село Бања је на карти означено са 14 топографских знакова за куће, од којих се већина (11) налази на десној страни потока који тече од Паун-чесме. За проблем географског положаја села Бање, као и за оцену значаја тога положаја у XVIII веку, ако не и још од раније, важно је истаћи да су на карти, поред више путева, који се стичу у самом селу Бањи, означенчи још неки подаци веома важни за оцену карте као историјског извора. Уз приказ распореда њива, ливада, површина под шумом, виноградима или под утринама, уз само село Бању обележен је простор једног зоолошког врта означеног као Велики и Мали зоолошки врт (*Großer Thiergartten* и *Kleiner Thiergartten*), са јасно повученом линијом која означава површине оба врта. Уз саму десну обалу реке која тече од села Бање према Топчидерској реци запажамо неко постројење подељено на два неједнака дела. На овој карти слична постројења налазе се и на Раковичкој реци, ниже манастира, као и на Мокролушком потоку, не-

далеко од састава Мокролушког и Кумодрашког потока. У објашњењу знакова није назначено на шта се та постројења односе, то јест шта приказују. Можда је да је реч или о рибњацима или о отвореним базенима. Није искључено да је у вези с тим постројењима и онај озидани извор који се слива у Бањичку реку одмах према мањем постројењу. Можда је због тих постројења оближње насеље и добило име Бања, али би у том случају та постројења морала бити веома стара, јер се село под тим именом јавља још у XVI веку, а свакако је и старије, пре пада Србије под турску власт. На Церници-Кајзеровој карти нису забележени називи брда, мада је рельеф приказан јасно и веома добро. Само је једно једино брдо у близини села Бање означено именом Carlsberg, вероватио по принципу Карлу Александру Виртенбершком. Брдо је уцртано између Бањичке и Топчидерске реке, и то са леве стране Бањичке реке, при њеном ушћу у Топчидерску реку. На том брду уцртано је и шест топографских знакова за куће. Упоређујући савременије карте и секције са овом Церници-Кајзеровом картом, Карлсберг би одговарао брду раније званом Majur, касније званом Гольино брдо и Канарево брдо, и то заједно са узвишењима на којима се данас налази насеље Миљаковац.⁹ Као потврду да је село Бања у оно време било значајно и да се с разлогом налазило баш на описаном географском положају, ваља додати и то да су поред мреже путева који су се укрштали у самом селу Бањи, поред два зоолошка врта и два поменута постројења, уз Бањичку реку означена и два гробља са десне стране реке. Једно је приближно на месту где је и данас Бањичко гробље, а друго је са десне стране Бањичке реке, недалеко од утока у Топчидерску реку. Код тога гробља убележена су и три знака за куће. Можда би за оцену значаја географског положаја села Бање у периоду аустријске окупације Србије 1718—1739. вредело поменути још и то да се између Бањичке, Раковичке и Топчидерске реке налази шест топографских знакова за куће уз једно гробље и назив Fleischhacker hoff (месара, кланица?). Кад додамо да се са десне стране Бањичке реке налази највише њива, добијамо још

већу потврђу да је у време израде Церниџ-Кајзерове карте поменуто село Бања са ближом околином имало значајни привредни и стратегијски положај. Тај значај, чини се, имало је село Бања и за време турске управе, а по свему судећи није га изгубило ни кад је у XIX веку на око два километра узводно почело да се ствара ново село, које је, за разлику од постојећег села Бање, постепено почело да се назива Бањица, то јест мала Бања.

Село Бања и околни локалитети на Церниџ-вој и Кајзеровој карти из 1721. године.

The village of Banja and neighboring sites on Zerniz's and Kaýser's map from 1721.

Поводом постојања ова два насеља недалеко једно од другог, чини нам се да ће бити корисно да нешто више кажемо о њиховом настанку. И у картографској литератури и у другим изворима питање настанка и развоја села Бање и Бањице доста је сложено. Неизвесности и заблуде

јављају се, по свој прилици, пре свега због недостатка веродостојних извора, пре свега писаних, а онда и због сличних назива насталих на сасвим близком простору и, најзад, због тога што појава каснијег насеља није значила да је раније насеље у његовој близини сасвим ишчезло. Да бисмо проверили да ли је тако заиста било, пратићемо шта се од насеља дуж Бањичке реке и њених изворних и саставних токова налази на картама и плановима од краја XVII до почетка XX века, као и у оскудној литератури у том раздобљу.

Да су Церниџ и Кајзер с правом означили село Бању на саставима потока који се сливају од Паун-чесме, од изворишта Каљавог потока и од Јелезовца (Јајиначког потока) може се видети и на картама које су се појавиле пре 1721. године. Још на картама с краја XVII и на почетку XVIII века село Bagna (на неким картама Bogna) убележено је недалеко од Топчидерске реке, са њене десне стране. Тако је и на Епшелвицовој (Obschelwitz) карти из 1718. године. На њој је село Banie уцртано на десној страни једног безименог потока који тече од Раковице (Rakowiz) и Јајинаца (Gagins). После састава ова два потока њихове воде отичу у виду једног безименог крака (несумњиво Бањичка река) у једну опет безимену реку (свакако Топчидерска река), и то као њена десна притока. Врло сличан географски положај села Бање налазимо и на једној карти налик на Епшелвицову, састављену опет поводом Пожаревачког мира. На њој село Banje (Panie) није уцртано баш уз сами безимени поток, већ мало по страни, приближно тамо где су се саставали Каљави поток и поток који тече од Паун-чесме, који на карти нису означени.¹⁰ Мада је ова карта врло слична Епшелвицовој, очигледно је да је њен састављач користио и неки други извор, пре свега картографски, јер он, између остalog, Бању назива Panie, а Јајинце не означава са Gagins, већ са Jetze. Тамо где је Епшелвиц означио село Раковицу, он је убележио Resnick (Resnieck). Осим тога, док Епшелвиц Кумодраж назива Kumotrosche, непознати састављач бележи Komnotrachs. Иначе, обојица су положај Кумодража географски добро означили, с тим што је код непознатог састављача Ку-

модраж убележен поред једног пута који од Авале, преко Белог Потока, води према Београду; значи онако како је и било док Епшевиц тај пут није уцртао. Дакле, и до појаве Цернић-Кајзерове карте из 1721. године картографи су село Бању убележавали картографски приближно добро, али Цернић и Кајзер њен положај означавају готово беспрекорно. Мада не именују ниједан од потока на чијим се саставима налазило село Бања, по конфигурацији терена, односно по удобљењима којима су ти потоци текли стварајући после састава Бањичку реку, као и по прецизнијим картама с краја XVIII и из XIX века, може се без тешкоће закључити да се село Бања, вероватно још као средњевековљо, налазило на самом саставу потока које касније налазимо означене као Паун-чесма-поток, Калјави поток и Јелезовац (Јајиначки поток) са њиховим дужим или краћим притокама. Као што зnamо, од сједињених вода наведених потока настаје Бањичка река, која се улива у Топчидерску реку наприм садашње железничке станице у Кошутњаку.

Међутим, иако су Цернић и Кајзер врло прецизно означили не само географски положај села Бање, већ и друге драгоцене садржаје простора у близој и даљој окolini села, неизвесности у том смислу настају већ двадесетак година после појаве њихове карте. Тако већ у списку села Београдског дистрикта из 1738. год. не налазимо ни село Бању ни село Јајинци. Од оближњих села унети су Кумодраж, Раковица и Ресник. Не зnamо прави разлог зашто су изостављена два стара села — Бања и Јајинци, али ће по свој прилици бити да разлог треба тражити у начину војно-административне поделе Србије у време аустријске окупације 1718—1739. Табела X у којој су назначена села Београдског дистрикта приказује вароши и села у краљевини Србији која су под царском првијорном (привременом управом).¹¹ Могуће је да су војно-стратегијски разлози налагали да Бања и Јајинци буду изузети из првијорне управе. Бању и Јајинце не налазимо ни на *Carte Original du Banat de Temeswar... a Vienne 1738*, али се на ту карту не можемо много ни ослонити, јер је оскудна и у подацима друге врсте на

простору од Београда до Авале. Много је упадљивије што села Бање нема ни на иначе веома садржајној *Ideal Karte* из 1783. године.¹² Лидерскрон не уноси ниједно село на правцу од Београда до Кумодраже и авалске Раковице. Село Бању не помиње ни аустријски обавештајац Митесер (1784) у свом извештају са пута кроз Средњу Србију, нити је обележава на карти која је приклучена уз писмени извештај. На његовој карти уз више путева на правцу од Београда према Авали такође нема села све до Кумодраже (*Cumodrasch*) и Раковице (*Rakowitz*). Он је на тој карти доста добро уцртао Бањичку реку (без назива) са притокама и приказао више путева између Београда и Авале, али, да поновимо, на њој не налазимо ни Бању ни Јајинце. У свом текстуалном извештају Митесер даје јединствене и драгоцене податке о најстаријој Раковици (авалској) кроз коју је прошао долазећи из Београда, али на том месту не помиње ниједно уступну место, па ни Јајинце ни Кумодраж. Трасу његовог пута од београдске контравалационе линије до Раковице можемо донекле да реконструишимо само помоћу карте. Он на том путу село Бању можда и није морао да помене, јер је била прилично ван трасе његовог кретања до Ропочева, али у опису тог кретања није поменуо ни село Кумодраж, које је, иначе, описао у току свог кретања од Буприје до Београда. Чудно је, међутим, да Митесер на траси пута од контравалационе линије до Раковице није поменуо нити на карти означио село Јајинце, у чијој се близини кретао и у чијој је близини уцртао чак две трасе пута.¹³

Но, ако на више карата између 1738. и 1789. године не налазимо ни село Бању ни село Јајинце, не знајући прави разлог зашто су изостављена, на неким картама из друге половине XVIII века налазимо макар на њихов траг. Тако на карти *Plan des Cordons Strecke von Belgrad bis Sabresch worin 1778 einige Scharmizeln angezeigt sind* запажамо неколико потока и речица које се сливају од Кумодраже и стапе Раковице према Топчидерској реци, али само уз један поток стоји назив *Paun Csesma*, а уз други *Jainacschi Potok*. Бања и Јајинци нису назначени. На једној карти из

1789. године наилазимо чак на три Јајиначка потока (Jainatsky potok) и на један бе-зимени поток који истиче из једног извора означеног као Paun Csasmen Brunn. Имајући у виду да су токови лесних притока Топчидерске реке између Ресника, старе (авалске) Раковице и Кумодраже веома добро приказани, није нам тешко да утврдимо да је поток који се слива од Паун-чесме и састаје се са најближим Јајиначким потоком у ствари један од потока (Каљави поток) на чијем се саставу са Јајиначким потоком (Јелезовцем) налазило село Бања, која ни на овој карти није обележена, као ни село Јајинци.¹⁴ Омашку састављача ове карте исправља донекле састављач једне друге веома значајне карте, чије три варијанте постоје.¹⁵ Карта је веома корисна, особито за приказ терена око Београда и ратне ситуације у 1789. години. Добро је приказана и хидрографска слика између дедињског, јајиначког, кумодрашког и раковичког виса. За Бањичку реку убележени су ови називи: Бањанска Река, Banyatska Reka и Бангатска Река. Бангатска Река означена је на још једној карти која приказује ситуацију око Београда у 1789. години.¹⁶ Одмах је упадљиво да су картографи називе река убележили само уз онај део тока који настаје после спајања Паун-чесме-потока, Каљавог потока и Јелезовца (Јајиначког потока), вероватно зато што им је било познато где је на старијим картама било означено село Бања и где се то село заиста налазило. Назив Bangatska reka потиче, вероватно, од назива Bagna, како је на старијим картама било написано име села Бање, док је назив Banjanska reka очигледно настало од правог имена села Бање, од којег је настало пријев бањански, не бањички. То нам је истовремено доказ да до деведесетих година XVIII века нема никаквог трага неког новог насеља у изворним деловима Паун-чесме-потока и Каљавог потока. У овом случају не смета нам много што на овим картама село Бања није убележено на месту на којем га налазимо на Церници-Кајзеровој карти из 1721. године. Војни картографи с краја XVIII века знали су добро да назив Бањански нису могли уписати ни уз један ток изнад, већ само испод састава именованих потока. Река која је

од састава текла до утока у Топчидерску реку могла је добити име само по насељу (селу) које је лежало на почетку њеног тока — по Бањи.¹⁷ То што ни Бања ни Јајинци нису означенни на поменутим картама не мора да значи да тада нису постојали. Питање постојања или непостојања села Бање деведесетих година XVIII века треба посебно проучити. Ми не знамо разлоге због којих њен географски положај није тих година убележен, већ на картама налазимо само име реке која је од ње текла према Топчидерској реци. Да додамо још да село Бању не налазимо ни на карти на којој је 1791. године M. Dermott приказао ратну ситуацију око Београда 1789. године.¹⁸ На њој је веома добро приказана хидрографска мрежа између Кумодраже, Дедиња и Топчидерске реке, али без назива њихових токова. Од расположивих карата тек на једној из 1807. године налазимо назив Bagnia.¹⁹ На жалост, мада је карту издала Artaria, каснија угледна бечка издавачка кућа, не можемо се у њу поузданати, јер је очигледно да је рађена на основу карата из различитих времена. На овој карти је Bagnia свакако унета по картама насталим још крајем XVII и почетком XVIII века, пре појаве Епшевицове карте из 1718., на којој је Бања означена као Banie. Осим тога, на овој карти из 1807. године Авала је на једном месту обележена као Xagnov, а на другом као Avalas. Уз Бању (Bagnia) уписан је назив Grunersdorf, који нам је непознат, а до њега назив Сипинова.²⁰ Кад уз ово имамо у виду да је до Вишњице уписано и село Schaklan (Чакљан, Чагљан), које је ишчезло давно пре XIX века, јасно је да ову карту не можемо никако узети као доказ да је село Бања 1807. године било на положају на којем су га означили још Церници и Кајзер. Неизвесност око постојања или непостојања села Бање почетком XIX века постаје још већа кад то село не налазимо ни на једној карти из 1810.²¹

Међутим, неизвесност коју смо осећали тражећи село Бању на картама између 1721. и 1810. као да сасвим престаје кад се окренемо пописима села у Београдској нахији насталим убрзо после другог српског устанка. Већ у Уписнику из 1818. међу селима нахије Београдске, у кнежини

Живковој, налази се село Бања у овом реду: Рипањ, Пиносава, Рушањ, Бања, Ресник, Јајинци. И у *Назначенију* села из 1819. год. уписано је у кнежини Живковој село Бања, само другим редом: Пиносава, Ресник, Раковица, Јајинци, Бања, Кумодраж. Већ у *Пописнику* из 1822. у нахији Београдској, у кнежини Живковој, записано је село *Баница*, и то у овом реду: Рушањ, Рипањ, Врчин, Иванча, Баница, Зуџе,²² док Вук у „*Даници*“ за 1827. наводи у Гроочанској нахији село Бање, и то у овом реду: Ресник, Јајинци, Бање, Прњавор Раковички.²³

Из ових пописа закључује се као несумњиво да је село Бања постојало на почетку XIX века и да се помиње све до краја треће деценије тога столећа. Зашто га не налазимо на картама после 1739. године не знамо тачно, осим ако у ратовима 1737—1739. и 1788—1791. није привремено доста опустело, јер су поменути ратови између Аустрије и Турске умногоме вођени и на територији Кумодраже, Јајинаца, Бање и Дедиња. На више карата и планова Београда налазимо шаторе, логоре и приказе борбе око Дедиња и села Бање. Можда су наведени ратови допринели да се смањи број кућа и становника села, али је само село у суштини остало на положају на којем је вековима постојало. Погодан географски положај, повољни услови за обраду земље и обиље воде, као и бројни годни путеви, били су свакако главни разлог због којег мештани села Бање нису имали потребе да без принуде сасвим напусте своје село и оду у неизвесност. Нове околности настале после успешне борбе с Турцима од 1804. до 1815, односно 1817. године, утицале су да се донекле измени однос између ближе и даље околине Београда према самој вароши. Тада су нека насеља напуштена и почела су се јављати нова, смештена ближе Београду. Често су та расељавања вршена по наредби кнеза Милоша. Вероватно да је негде око тридесетих или четрдесетих година XIX века недалеко од старог села Бање почело да се ствара ново насеље које се почело звати Бањица, чији назив као да нам јасно казује да је село Бањица настало истовремено док је постојало и старо село Бања. Бањица је, dakle, настала као мала Бања.

Сам процес настајања новог села, Бањице, није нам сасвим јасан, не можемо га прецизно објаснити. Тај процес није сасвим јасан и поред једног податка из 1823. године у којем се помиње насељавање новог села Бањице. Наиме, из *Протокола народне канцеларије* у Београду, под бројем 265, од 16. априла 1823. године сазнајемо да су се мештани Кнезевца жалили кнезу Милошу како „не могу живети од Новосељана... како Осман-ага имаде воденицу на потоку који се зове Бањица, на земљи кнезевачкој, и к воденици Осман-ага освојио је 20 плутгова земље кнезевачке и на свом потоку насељио село Бањицу са 8 кућа“. Мало даље се поток Бањица помиње у следећем тексту истог акта: „Сада је од вас писмо нама дошло, од 26. маја ове године, за неку ливаду у Јајинцима, и видимо да су вам тапије и сенети изношени од ливаде у Јајинцима, а не од ливаде на потоку који се зове Бањица, за коју се Кнезевчани с Осман-агом терају...“.²⁴ У вези са овим случајем занимљиве податке налазимо и у једном документу из 1839. године поводом жалбе Кнезевчана и Бањичана да им је бивши кнез Милош одузeo земљу. Пошто је испитао случај, начелник среза посавског упућује начелништву Окружија београдског рапорт у којем под тачком 2 наводи следеће: „Они 10 дана орања земље испод воденице Јакшићeve држали су у Караборђево време Кнезевчани, а после тога, пошто господар завлада и освои, Бањичани су по провиденију комисије која се састојала из гг. Николе Станковића, кнеза посавског, Живка Михаиловића, кнеза подунавског и Пере Цукића, најстаријег кнеза Суда београдског бившег, припало је Бањичанима и од њи под заграду одузето је“. Овај рапорт се под тачком 6 завршава следећим: „Све ово дознавши од кметова кнезевачки проводим с рапортом овим начелништву ради знања и конечног решенија у тражењу Кнезевчана и Бањичана. Н. 235. У Дубокој, 25. септембра 1839.“²⁵

Из ових података, ма колико изгледали недовољно јасни, ипак се, чини нам се, може закључити да се назив Бањичани односи још увек на мештансу старог села Бање, а да се новосељани односе на становнике места на којем је Осман-ага насељио осам кућа и које се у акту назива Бањица.

Ливаде око којих се Кнежевчани споре могле су бити само у непосредној близини старог села Бање, јер је атар села Кнежевца обухватао и данашњи Миљаковац, па су се те ливаде налазиле уз село Бању, а не уз ново село Бањицу, које се почело развијати на око два километра узводно од села Бање. Осим тога, у Караворђево време Бањица није ни постојала. Затим, у самом акту се каже да су старе ливаде биле на потоку који се зове Бањица, а то је могло бити само у оном делу где се земљиште Миљаковца граничило са Бањичком реком или потоком, како су је неки називали. У оно време потоци изнад села Бање имали су своје посебне називе: Паунчесме поток, Каљави поток и Јајиначки поток (Јелезовац). Да поновимо — природно је да је Бањичка река своје име добила тек од места где су се стицале воде три поменута потока и одакле је вода под именом Бањичка река текла према Топчидерској реци у коју се уливала као њена десна притока. Дакле, ако прихватимо да су Бањичани тако названи по Бањи, а не по Бањици, а да се Новосељани односе на ново насеље које је почело да се изграђује негде после 1820. године у изворним деловима Паунчесменског и Каљавог потока, најпре само са осам кућа, сасвим је прихватљиво да су истовремено постојали старо село Бања на саставу три потока и ново село Бањица око два километра узводно, и то је, видећемо, тако било све до наших дана.

Ново село Бањица ближе важном путу Београд—Кумодраж—Авала и даље према југу временом је добијало све већу предност, па је чак назив Бањица постепено обухватао и простор старог села Бање. Већ у Списку села и срезова Окружија београдског из 1856. године наведено је само село Бањица.²⁶ Међутим, колико је вишевековни положај старог села Бање утицао на картографе XIX века показује, између осталих, и Шедина карта из 1856. године.²⁷ На њој је недалеко од Топчидерске реке уписано само село Бање, дакле исте године када у Списку села налазимо ново село Бањицу, а не Бању. Већ на General Karte из 1876. године село Бањица убележено је на новом положају.²⁸ Међутим, да је сећање на старо село Бању живело не само још и крајем XIX века, већ

да оно није никада сасвим заборављено, односно да старо село Бања није било расељено, сазнајемо и по неким картама с краја XIX и почетком XX века, али и по ономе што нам је познато на самом месту. Тако, крајем XIX века на једној аустријској карти у размери 1:200 000 село Бањица уцртано је на саставима раније наведених потока, на месту одакле почиње корито Бањичке реке, дакле тамо где се веома налазило село Бања. На том истом положају убележено је село Бањица и на секцији Београд 1:200 000. Привремено аутографско издање, штампано на Крфу 1916, рађено је „по најновијим нашим и страним подацима“. Вероватно да је од до мањих извора коришћена и Д. 2. Авала 1:75 000 Географског одељења Главног београдског штаба на којој је Бањица такође јасно уцртана на положају старог села Бање. На положају новог села Бањице, које је постојало већ најмање седамдесет година, нема трага неког насеља. Међутим, на секцији Београд—Авала 1:75 000; цртао Драг. Стојковић; Репродукциони Одсек Географског института (без године, после 1884) — село Бањицу налазимо на новом положају, источно од Бањичког виса (193), у изворном пределу Каљавог потока. И на овој карти је Бањичка река само онај део од састава три потока до утока у Топчидерску реку, али је важно истаћи да је и око састава именованих потока убележено неколико топографских знакова за куће, што може да значи само то да старо село Бања није било расељено не само до краја XIX, већ ни у XX веку. Многи су мештани остали тамо где су им одвајкада биле њиве и ливаде, које стварањем новог села Бањице нису изгубиле значај и вредност. И гробље је остало тамо где је било и радије, — ближе положају старог села Бање. Но, можда у вези са недоумицама око географских положаја села Бање и Бањице вреди поменути још два картографска документа. Један је Кроки околине Београда 1:50 000, Соукуп грав. (1883). На овом Крокију назив Бањице је на самим саставима поменутих потока, дакле тамо где је на старијим картама било село Бања, али се топографски знаци за куће пружају и читав километар и по узводно од састава, уз леву страну Каљавог потока, а има их и

уз десну страну Паун-чесме-потока. Назива новог села Бањице нема на месту ближем путу Београд—Кумодраж. Сасвим је друга ситуација на другом картографском документу, насталом дванаест година после Соукуповог Крокија. Наиме, на секцији Београд 1:25 000 на земљишту радио 1895. г. капет. Милутин Мишковић; географско одељење Главног Генералштаба; Литографија; издање Декембра 1897. год. — село Бањица је убележено одмах до Бањичког виса (146), око 600 метара далеко од пута Београд—Кумодраж, значи на новом положају, али је хидрографска слика око села Бањице необична, нереална. Бањица је на овој Мишковићевој карти смештена на са-мим саставима Бањичког потока, уз чији је изворни део убележен назив Чесма (што би требало да је Паун-чесма), затим Каљавог потока и потока Спотавци, који настаје од Хајдучког потока и потока Слатина. Правци пружања Хајдучког потока, Слатине и потока Спотавци, па и Каљавог потока, уцртани су паралелно са правцем пружања садашњег пута Бањица—Јајинци, што је по конфигурацији терена у природи немогуће. Због оваквог погрешног приказа хидрографске мреже десило се да је Мишковић правилно уцртао Бањицу уз Бањички вис, али је погрешио што је састав поменутих потока уцртао у самом селу Бањици, јер се у ствари ти потоци нису стицали у новом селу Бањици, већ нешто ниже, на месту где се налазило село Бања. Осим тога, Мишковић је један поток, који је на свим другим картама убележен као Паун-чесма поток, назива Бањички поток, а Бањички поток је, по њему, и водени ток који настаје после састава потока чија је имена Мишковић навео. По свemu судећи, Мишковић је побркао положаје некадашњег села Бање, које је заиста било на саставу поменутих потока, и новог села Бањице, које је било у изворним деловима Паун-чесме-потока и Каљавог потока. Тако је испало да је и Бањичка река (код њега Бањички поток) била много дужа него што је у стварности била. Дакле, док је Соукуп 1883. године резао своју карту по нешто старијим изворима, зачуђује да Мишковић није ништа означио од старог села Бање. Његова Бањица је по

неким географским одликама на новом месту, а по некима је очигледно имао у виду и положај старог села Бање, тако да његов приказ насеља дуж Бањичке реке и њених саставних делова, заједно са селом Бањицом, ваља посматрати крајње критички. Мишковићев приказ зачуђује утолико више што је на секцији Београд 1:50 000; издање Војногеографског института; израђено на основу топографског премера из 1925. г.; допуњено 1967. године — насеље Бањица јасно означено на читавом простору од старог села Бање до новог села Бањице, јужно и југоисточно од Бањичког виса (198), уз корита Паун-чесме-потока и Каљавог потока, али са правилно приказаним њиховим токовима.^{28a}

Таква је ситуација била све до наших дана, када је село Бањица у изворним деловима Паун-чесме-потока и Каљавог потока порушено и на том простору подигнуто модерно насеље Бањица. И данас је стање такво да насеље постоји и на положају старог села Бање и читавом дужином корита некадашњег Каљавог потока и Паун-чесме-потока, од којих само у доњим токовима има нешто загађене воде, а нестају постепено и старе куће и чатрље дуж њихових пресахлих корита. Уместо мањом оронулих кућа, према положају некадашњег села Бање, и даље низ корито некадашње Бањичке реке (која више не постоји), проширује се модерно насеље Бањица, које је готово спојено са такође модерним насељима Миљаковцем, Канаревим брдом и некадашњом Железничком колонијом.

Тако се десило да је село Бања изгубило само име и старе куће, али се насеље на старом положају задржало, док је краткотрајно село Бањица, које је постојало само око 150 година, задржало име, али је изгубило карактер села. На жалост са свим овим урбаним променама знатно је изменјена и природна средина. Паун-чесме поток и Каљави поток готово су сасвим нестални. Нестала је без икаквог трага и некадашња лепа и водоносна Бањичка река. Само је питање времена када ће нестати и Јелезовац (Јајиначки поток) трећи од водених токова на чијим је саставима вековима живело село Бања.

ДОЉАНИ

Село Дољани је једно од оних око чијег смо географског положаја у великој не- доумици. Као и у многим другим случајевима, тако и у случају Дољана полазимо од турских извора у којима се ово село помиње од тридесетих до шездесетих година XVI века. Ево шта је поводом по- мена села Дољана у турским пописима XVI века рекао заслужни истраживач Ха- зим Шабановић. Наишавши у попису из 1528. године на село Доњи Дољани (Dolne Dolâni) Шабановић у напомени каже: „У овом попису наводе се села: Доњи Дољани и Дољани, оба у кнежини Румира Ра- чевића, а у пописима из 1530, 1536. и 1560. године села: Доњи и Горњи Дољани. Пре- ма томе, Дољани су, у ствари, Горњи Дољани. То се види и из имена уписаног ста- новништва. Примјеђено је и иначе да се адјектив горњи, -а, -е, -о, односно доњи, -а, -е, -о, у овим и другим пописима често изоставља. Под називом Дољан, Дољани или Горњи Дољани ово село спомиње све до XVIII столећа. Посљедњи спомени из 1737. (споменик XLII, 149) и 1738. године (Langer, Serbien unter der Kaiserlichen Regierung 1717—1739). Mitteilungen des K. u. K. Kriegs Archivs, N. F. III, 1889, 246). Данас не постоји ниједно од тих села. Ра- сељена су у XIX столећу, али постоји До- љански поток, а источно од њега брдо До- љане и локалитет Дољани. М. Б. Милиће- вић је писао да се село Дољани налазило између Велике Моштанице, Сремчице и Мељака, да је расељено у XIX столећу, и да се место где се оно налазило и сада назива Дољани (М. Б. Милићевић, Поме- ник, 143, Николић, н.д. 952, нап. 8). Мислим да је ту ријеч о селу Горњи Дољани, док се ово село Доњи Дољани морало нала- зити негдје у доњем току или при ушћу поменутог потока. Зачудо П. Ж. Петровић (Шумадијска Колубара, Насеља XXXI, 1949, 38) каже да је село Дољани било негдје између Железника и Дражевца“. Мало даље, кад је на страни 56 у попису из 1528. наишао на село Дољани (Dolâni), Шабановић је у напомени 55 рекао: „Да- нас не постоји, а налазило се на данашњем месту Дољани код истоименог брда“. И, најзад, на стр. 170, при помену села Горњи

Дољани (Gorne Dolani) из пописа 1528/30. године, Шабановић у напомени 16 каже: „У претходном попису уписано је под на- зивом Дољани“, при чему упућује на стр. 56, нап. 8.²⁹

Вероватни положај села Дољана у XVIII ве- ку (Секција Београд 1:50.000 — 1967).

Probable location of the village of Doljani in the eighteenth century (section Belgrade 1:50.000 — 1967).

Као што видимо, о селу званом Дољани или Горњи и Доњи Дољани није ништа јасно. Пре свега, не можемо говорити о географском положају ишчезлог села Дољани ако не знамо сигурно да ли су постојали и Горњи и Доњи Дољани или само Дољани. Јављају се три назива, а вероватно су постојала највише два села са име- ном Дољани: Горњи и Доњи Дољани, с тим што је могуће да ова два села нису ишчез- ла у исто време, па је, можда, једно од њих, оно које је дуже живело, називано само Дољани. На овакав закључак наводи

нас чињеница да се још 1735. године у ве-
родостојном извору помиње само једно се-
ло Дољани, и то са 35 дома.³⁰ Где је би-
ло ово село не знамо, као што не знамо
ни где су била села Горњи и Доњи До-
љани, али неки претпостављају да су До-
љани били тамо где су брдо и локалитет
Дољани, при чему се указује и на Дољан-
ски поток. Међутим, позивање на Дољан-
ски поток овде се може прихватити само
као оријентација за положај локалитета и
брда завног Дољани, али не и за решење
питања положаја Горњег Дољана, веро-
ватно најстаријег села са именом Дољани,
јер је Дољански поток могао добити име
само по месту (селу) које се налазило у из-
ворном делу потока названог Дољански.

Будући да не располажемо писаним
изворима у којима се описују географски
положаји села Горњи и Доњи Дољани,
остаје нам једино да покушамо помоћу
карата утврдити њихове географске поло-
жаје, или да се у том циљу макар приближно
оријентишемо. Међутим, ваља од-
мах рећи да ни на једној карти којом ра-
сполажемо не налазимо убележен топо-
графски знак са именом Дољани. Постоје
Дољански поток, Долински рт, звано мес-
то Дољане између коте 234 и Цигана (на
неким картама Циганске куће) и Доља-
не, убележено у кривини крајњег левог
потока (од укупно четири) изворне че-
ленке Дољанског потока. Уз ово треба
додати да међу мештанима села Срем-
чице, а и неких старијих становника В.
Моштанице, не постоји традиција сазна-
ња о постојању села Дољани између ова
два села, нити у том делу постоје лока-
литети Селиште или Старо Село; једино
што неки старији становници ова два
села казују да је у Липовичкој шуми,
тамо где су Кремените Баре и Врели-
не, повише Предела, постојало у давно
време неко насеље, али нико не зна како
се то насеље звало, нити када је постојало.
И заиста, кад кренемо трагом овог кази-
вања и упутимо се тамо где настаје До-
љански поток, наћи ћемо на корита че-
тири потока од чијих састава постаје До-
љански поток (Дољанска или Долинска
река). Крајњи десни крак извире испод
коте 286 (Цветков гроб). На неким кар-
тама је тај крак означен као Змијин поток.

На месту на којем се Змијин поток састаје
са суседним потоком могу се у глибовитом
кориту наћи бројни одломци од керамике
и другог материјала. С обзиром да је тај
терен под густом шумом, покрiven травом
и другим растињем, не може се ни приближно
утврдити величина насеља, па чак ни његов прави положај, јер је очигледно
да су неки одломци услед бурних излива
потока у току многих векова одношени у
ниже делове, можда и више од двеста мет-
ара далеко од некадашњег насеља. Ови
материјални трагови су несумњив доказ
да је у том делу садашње Липовичке шуме
у прошлости постојало неко насеље. Буду-
ћи да је Змијин поток један од потока
који са осталим чини изворишни део До-
љанског потока, склони смо да у првом
тренутку помислим да ови материјални
остаци потичу од некадашњег села Доља-
ни, али, како неки археолози процењују,
ти се материјални трагови односе на неко
насеље још из преисторије.³¹ Ако би тако
било, онда на том месту нису били Доља-
ни, али има неких трагова материјалне при-
роде и на потесу Предели, само што они
не намећу неки уверљиви утисак о по-
стојању неког насеља, поготову не већег
насеља. Морало би се извршити детаљно
истраживање читавог простора с обе стра-
не Дољанског потока, и то још од места од
којег тече под тим именом. Ваља одмах ре-
ћи да даље од Предела, дуж Дољанског
потока, све до спајања са Сремачким по-
током, одакле настаје Остружничка река,
нема, по тврђењу мештана, никаквих тра-
гова насеља нити се прича да је икада на
том простору било неко село. Као што је
речено, између Сремчице и В. Моштанице,
дуж Дољанског и Сремачког потока не по-
стоје места Селиште или Старо Село по
којима би се могло претпоставити да је ту
у ближој или даљој прошлости постојало
неко насеље. Неки мештани упућују једи-
но на једно место у Пределима које се зове
Берамидиница. То је место најчешће
под водом, па је тешко приступачно, а
прича се да се тако зове јер је ту некада
била пећ за печење препа, што би такође
требало проверити. Мештани, уз то, тврде
да нико не памти када је та пећ радила.

Међутим, како је сигурно да је једно
село Дољани постојало све до половине

XVIII века и да је Дољански поток назван по том селу, излази да село Дољане ваља тражити или у самој Липовичкој шуми или у оном делу Дољанског потока који тече кроз Врелине или кроз Пределе. И међу мештанима Сремчице кружи прича да је некада давно у Липовичкој шуми, на њеним северозападним падинама, постојао неки град. Та прича се по свој прилици заснива, пре свега, на материјалним траговима у изворном пределу Дољанског потока, а онда и на прихватљивој претпоставци да је село Дољани било свакако негде на том простору. Чуди нас, једино, да је само за двеста година сасвим заборављено где је то село било, кад су још 1735. године Дољани имали 35 кућа, што значи да је од 23 села Дистрикта Београдског само осам имало више домаћинстава од Дољана.³² Осим тога, готово је сигурно да је село Дољани постојало и до 70-их или 80-тих година XVIII века. М. Б. Милићевић каже да је оно било „између Велике Моштанице, Сремчице и Мељака у београдском округу, па је расељено. Оно место где је ово село било и сад се зове Дољани“, а „одатле је био родом Аћим Дољанац, познат из првог устанка; из Дољана је прешао у Остружницу, где се насељи и прозве Дољанац“.³³ Аћима Дољанца помиње и прота Матија Ненадовић у својим *Мемоарима* поводом посредовања устаника у Топчидеру, где је Аћим Дољанац, „пред Ваксрењије“ 1804. остављен да попали неке куће.

Спомињање Аћима Дољанца веома је важан податак у нашем настојању да утврдимо до када је постојало село Дољани. Ако је тачно, како каже Милићевић, да је Аћим Дољанац рођен у Дољанима, значи док су Дољани још постојали као насељено село, онда, ако је Дољанац 1804. године имао између 25 и 30 година, логично је да је то село постојало и негде између 1770. и 1780. године, ако не и коју годину касније. Прелазак Аћима Дољанца из Дољана у Остружницу могао би да указује да је то учинио поводом расељавања Дољана, што је могло бити у вези са аустријско-турским ратом 1788—1791. године или годину—две раније. Наиме, на једној зајимљивој аустријској војној карти чији је назив *Plan der Cordons—Strecke von Bel-*

grad bis Sabresch worin 1778 einige Scharmizeln angezeigt sind, а оригинални наслов јој је у ствари само *Plan der Cordons—Strecke von Belgrad bis Sabresch*. Неко је накнадно дописао „*Worin 1778 einige Scharmizeln angezeigt sind*“ и том приликом је погрешно ставио годину 1778. уместо 1788., јер су на самој карти јасно обележена места на којима су се и када фрајкори сукобљавали са турским снагама. Ти су се сукоби одигравали између 4. априла и 13. новембра 1788. године и то најпре на Мислођинским ливадама, затим код Остружнице и најзад на Топчидерском брду. Сасвим је могуће да је у току тих чарки село Дољани из нама непознатих разлога било расељено или можда уништено. На карти су уцртани и неки путеви који су, рекли бисмо, били од значаја баш за крећање аустријских, односно фрајкорских, јединица. Један од тих путева водио је управо од Мислођинских ливада према Кнежевцу и пролазио преко Мале и Велике Моштанице и између Сремчице и Железника, прешавши пре тога преко више потока од којих је један очигледно Дољански поток. Но, ако би и била тачна наша претпоставка о постојању села Дољана после 80-их година XVIII века, било би зачуђујуће да већ у XIX веку у традицији није сачувано сећање о томе где се то село налазило. Ништа не знамо ни о Горњем и Доњем Дољану из XVI века, нити о Дољанима из средине XVIII века, родном селу Аћима Дољанца. Чудно је да села Дољана нема ни на поменутој карти из 1788, дакле из времена кад је, како предпостављамо, рођен Аћим Дољанац. На њој су у том крају убележена села Мала и Велика Моштаница, Остружница, Железник и Сремчица. Дољани се не налазе ни на једној доста детаљној војној карти из 1789. године.³⁴ И на њој су јасно означена села Мала и Велика Моштаница, Остружница, Сремчица, Железник и друга. Тамо где бисмо очекивали да је било село Дољани пролази један пут преко самог изворног дела Дољанског потока (*Dolian sky potok*). Приближно истом трасом којом и данас води пут од Велике Моштанице према Жутом Брду и Липовичкој шуми уцртан је један пут са два крака који од Велике Моштанице избија на гре-

бен поврх Липовичке шуме, где налазимо великомоштаничке винограде (Weingarten von Velika Mostaniza). Према томе, још 1789. године знало се да ти Виногради припадају Великој Моштаници, а не Дољанима, чији бисмо положај очекивали баш негде у близини тих винограда. Дакле, мада имамо јасан писани подatak да је 1735. или можда 1738. године село Дољани постојало, на оновременим картама то село није никде забележено. Нешто се са њим десило после 1735. или можда после 1738. године, али не знамо шта. Кад овде помињемо 1738. годину, мислимо на села и вароши у Лангеровом списку села и вароши у Београдском дистрикту из 1738. године. Као што је познато, међу селима и варошима које су у Србији те године потпадале под привремену управу налази се и село *Tollian*, и то у овом реду: Сибница, Железник, Жарково село, Тулеже, *Tollian*, Вишњица, Велико село, Винча. Село *Tollian* помиње Д. Пантeliћ поводом Пописа пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира. Кад је ту наводио насељена места Београдског дистрикта у 1718. години, после Београда и Вишњице поменује *Toglen*, а затим *Slanze*, *Mirevo*, *Vinču* и др. Уз *Toglen* је ставио Дољани са знаком питања, а у напомени је, позивајући се на Епшевицову (*Öbschelwiz*) *Carte von dem Königreich Servien* (1718), указао да се Тоглен на карти налази између Вишњице и Сланца „дакле источно од Београда“ и одмах додао: „У једном списку места из 1738. године помиње се село *Tollian* (Langer, 246), али се не зна да ли је то исто што и *Toglen*. Јер у извештају о Београдској епархији око 1735. године помиње се село „Дољани“, енурија Железничка са 35 дома (Сломеник XLII, с. 149). М. Б. Милићевић, *Поменик*, с. 143 вели да је село Дољани било „између Велике Моштанице, Сремчице и Мељака у Београдском округу, па је расељено“ (цит. у Насеља II, с. 952, нап. 8), а то се слаже са горњом забелешком из 1735. год. У томе простору данас се налази брдо Дољане. Из тога се види да је село Дољани било јужно од Београда. Према томе, *Toglen* и Дољани нису једно исто место, осим ако је на карти означено погрешно, као што има случајева“.³⁶

Мада је Пантeliћ уз Тоглен ставио Дољани, али са знаком питања, готово је сигурно да Тоглен и Дољани не иду једно уз друго, али је он с правом поменуо *Tollian* код Лангера, указујући истовремено на село Дољани у попису села Митрополије београдске око 1735. Тоглен је исто што и Чакљан, давно ишчезло село источно од Београда, недалеко од Великог села. На свим картама које знамо село Чакљан (Чагљан) означен је као *Taglen*, *Toglen*, *Tagleno*, *Chaglan*, *Schaklan*, *Schacklan*, *Chalan* и сл.³⁶ Никада као *Tollian*. Према томе *Tollian* код Лангера сигурно је исто што и Дољан, Дољани, што би значило да је то село постојало и 1738. године, а вероватно и нешто касније. То што Дољана нема на Епшевицову карти не смета много, јер он није означио ни многа друга села на том правцу. Дакле, ако бисмо *Tollian* из 1738. године могли заиста да протумачимо као Дољан—Дољани, то би значило да је то село, по свој прилици, постојало и до краја аустријско-турског рата 1737—1739., окончаног београдским миром 1739. године, када је Северна Србија заједно са Београдом припала Турској. Да ли се још у том рату збило нешто због чега су Турци раселили становнике села и можда порушили село Дољани или је оно постепено изумирало и дефинитивно нестало у рату 1788—1791, за сада остаје неизвесно. У прилог овог другог говори чињеница да је Аћим Дољанац то име добио по месту у којем је рођен, осим ако то презиме није носио још и његов отац. У сваком случају чудно је да и поред постојања Дољанског потока (реке) и два—три локалитета са називом Дољани, нисмо у стању да тачно утврдимо положај тог, у своје време, доста великог села.

Међутим, у вези са питањем географског положаја села Дољани постоји још један занимљив податак. Наиме, на више карата из прве половине XVIII века налазимо између Железника и Сремчице на један топографски знак за место уз који стоји назив *Lipowiz* или *Lipowitz*. Тако је и на Епшевицову карти 1718, али и на једној карти из 1738.³⁷ У вези са овим податком ваља имати у виду да Шабановић у овде наведеном делу помиње село Бориште, а у напомени уз то село каже: „Бо-

риште, Липовиште или слично". Село припада Железнику и не зна се где је било.³⁸ На другом месту Липовиште се помиње у Смедеревском кадилуку, а на трећем да припада Београду. Име Липовиште веома подсећа на Липовичку шуму, што је занимљиво и због тога што бисмо према њему могли да претпоставимо да је предео Липовичке шуме још у XVI веку био карактеристичан по липовој шуми. Но, у вези са називом Lipowiz, Lipowitz ради бисмо помислили да се односи на село Дољани, које је сигурно било у непосредној близини Липовичке шуме, али да су картографи криво забележили да се налазило између Железника и Сремчице, уместо између Сремчице и, рецимо, Рушња или Мељака. Тешкоћу ствара и безимена река уз коју се налази Lipowiz, јер нисмо сигурни да ли је реч о Дољанском или о Сремачком потоку. Ваља, међутим, имати у виду и чињеницу да се у Липовичкој шуми, у пределу Жутог Брда, одмах поред пута Велика Моштаница—Мељак, налазе одломци црепова и цигала за које археолози уверавају да су из римског времена, па помишиљамо да је на том месту била или Villa rustica или нека римска војна постaja.³⁹ Географски положај гребена на којем се налази Липовичка шума — развође и раскрсница путева — морао је од прадавних времена бити веома значајан. Преисторијски налаз у изворном пределу Дољanskог потока, у подножју Цветковог гроба, и постојање трагова римског објекта на самом гребену, као и доста честа насеља у непосредној близини овог јединственог географског облика и положаја јасно сведоче да је тај предео био привлачан не само због изванредних саобраћајних веза са пределима према Сави и Дунаву, већ и због природних погодности за привредни развој. Разграната хидрографска мрежа раздвојена ниским брежуљцима и благим падинама створила је питоме речне долине погодне за разне пољопривредне културе. У таквим природним погодностима разумљиво је што је подручје Липовичке шуме одувек било привлачно и што је и на старим картама било означенено. На Митесеровој карти приложеној 1784. године уз његов путописни извештај налазимо Липовичку шуму обележену као Wald Lipo-

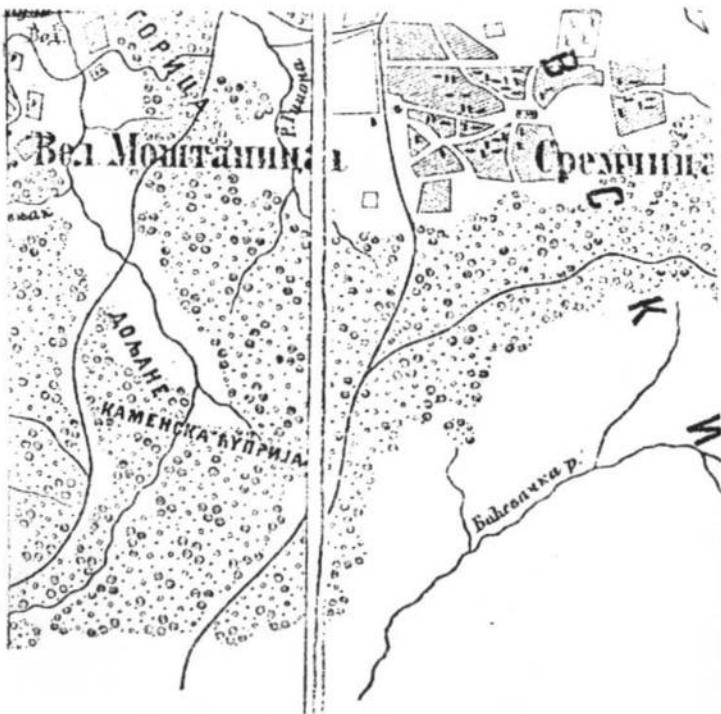
witza, а могуће је да је и топоним Lipowitz, Lipowitz на картама из прве половине XVIII века преузет са неких још старијих карата. Помишиљамо да је можда римски објекат на самом гребену, у пределу Жутог Брда, био некада због свог положаја толико значајан да су га на каснијим картама убележавали и кад више није постојао. У сваком случају упадљиво је да се топоним назива Lipowitz, а шума Wald Lipowitza. Не смета нам много што је горње место на картама XVIII века убележено између Железника и Сремчице. Очигледно је да је у питању омашка картографа. Ни Митесерова Wald Lipowitza није картографски најбоље означена. Кад све ово имамо у виду, није чудно што међу мештанима Сремчице и Велике Моштанице кружи прича о постојању неког прастарог града у дубини Липовичке шуме.

Сав овај осврт на Липовицу, на њен положај и значај, као и на археолошка налазишта на њеном подручју, учинили смо у жељи да некако дознамо где су била села Горњи и Доњи Дољани или можда само Дољани. Ако имамо у виду простор између стarih села Сремчице и Велике Моштанице, између којих је раздаљина само око три километра, излази да су се њихови атари на тој даљини морали граничити и у време кад се помињу Дољани, што значи да је искључено да се на том простору налазило и село Дољани које је половином XVIII века имало 35 кућа. То што на неким картама налазимо између Сремчице и Велике Моштанице назив Дољан и Дољани на десној страни Дољanskог потока не мора да значи да та места означавају положај некадашњег села Дољана. Ако назив потока (реке) Дољански потиче од назива некадашњег села, његов географски положај морали бисмо тражити негде ближе Липовичкој шуми, можда где су Предели или Врелине. У тражењу географског положаја села Дољана отпада подручје села Мељака, јер се Мељак (Хмелјак) помиње у истом веку у којем и Дољани. Мишљење да се село Дољани налазило између Сремчице, Велике Моштанице и Мељака сасвим је прихватљиво. Село Дољани морало је бити ту негде. Од истраживача за сада је једино проф. Борђе Симоновић на карти означио где мисли да се налази

зило село Г. и Д. Дољани. Међутим, према ономе што смо досад постигли тражећи географске положаје ових села, одређивање њиховог географског положаја на карти могуће је само оријентационо. Све док се подробно не изврше теренска истраживања немогуће је прецизно, топографским знацима, уцртати положаје Г. и Д. Дољана, нити пак Дољана из средине XVIII века, и то још са 35 кућа, што је много више него што је у то време имао Палеж (Обреновац) као паланка. Затим, мора се поставити и питање, ако су у XVI веку постојала два Дољана (Горњи и Доњи), да ли је тако било и двеста година касније, средином XVIII века. Нису ли, можда, у међувремену два оближња, омања, насеља спојена у једно (као у своје време Велики и Мали Палеж), па се тако десило да се средином XVIII века јавља само једно село Дољани, и то доста велико? Ако би тако било, не бисмо уопште били у стању да прецизно одредимо географске положаје Горњег и Доњег Дољана, већ бисмо једино проналажењем положаја тог једног Дољана могли, по конфигурацији терена и по материјалним траговима, да приближно установимо где је могло бити Горње, а где Доње Дољане. Да поновимо — ако су нам оријентирни Сремчица, Дољански поток, Велика Моштаница, Липовичка шума и Мељак, никако не бисмо могли тражити трагове села Дољана далеко од пута Велика Моштаница—Мељак и од корита Дољанског потока, имајући у виду да је то корито пре више века било много шире него у новије време. У обзир се морају узети и Предели и Врелине, које и мештали спомињу.

За питање где је било село Дољани, од картографског материјала чини нам се да најбољи путоказ налазимо на већ поменутој карти Кроки околине Београда 1:50 000 (Соукуп грав 1883). На њој је у кривини једног безименог потока, који тече из правца Орловаче, убележен назив Дољане, и то на левој страни потока, очигледно Дољанског. На приближно истом месту назив Дољане убележен је и на карти Umgebung von Belgrad (1:50 000, пре 1884). И на њој је назив Дољане убележен у горњем току безименог потока (Дољанског), и то недалеко од састава његових

изворних делова. У покушају да на терену утврдимо на који се део у близини Дољанског потока односи назив Дољане, драгоцену помоћ пружио је Јеремић Милан из Велике Моштанице, који се случајно задесио на својој њиви. Он је потврдио да се баш тај крај на којем је његова њива

Локалитет Дољане у близини Дрењарског и Дољанског потока (Кроки околине Београда 1:50.000 (1883) Соукуп грав.)

The Doljane site in the vicinity of Drenarski and Doljanski Potok (sketch of the surroundings of Belgrade 1:50 000 (1883) engraved by Soukup).

и ближа околина назива Дољани (Дољане). Јеремић каже да је приликом орања налазио одломке цигала и другог материјала, али да је много тога уништено или се налази под земљом и у једном оближњем забрану. И заиста, на том положају могу се и данас наћи одломци цигала, а у ораницама ту и тамо запажа се и траг од маттера. Важно је рећи да је то место, како каже Јеремић, на потесу Врелине, свега

око 6—700 метара удаљено од доњег тока Дренарског потока, што одговара ономе што је приказано на Соукуповој карти и на карти Umgebung von Belgrad. Јеремић Милан каже да и Дољанчевићи из Остружнице причају да су одавде прешли у Остружницу. Ако имамо у виду да су састављачи ове две поменуте карте податак о положају села Дољана највероватније добили од оближњих мештана, могли бисмо закључити да се сећање на географски положај села Дољана није ишчезло ни до краја XIX века, како нам се једно време чинило. Тако бисмо као највероватнији положај некадашњег села Дољана могли означити на једном узвишењу са леве стране Дољанског потока, на око 250—300 корака од извора који се налази готово уз саму леву обалу Дољанског потока. Занимљиво је и то да се на око 200—300 корака од положаја Дољана према западу,

у једној доли (некадашње корито потока?) налази један озидани бунар за који Јеремић Милан каже да је стар више од сто година. Можда вреди рећи да је сасвим близу и већ поменути локалитет „Берамидиница“ уз десну обалу Дољанског потока. У прилог овог положаја некадашњег села Дољане говорила би и чињеница да је то место доволно удаљено од некадашњих положаја села Сремчице, Велике Моштанице и Мељака, па се њихови атари у оно време нису морали укрштати, већ само граничити. Један пажљивији поглед на карту рекли бисмо да доволно потврђује да је село Дољани из XVIII века могло бити само на простору између гребена Липовичке шуме, Жутог Брда, Сватовског Гробља, Коте 201 (секција Београд 1:50 000, 1967), Циганских кућа и Цветковог гроба, према садашњем стању уз саму доњу ивицу Липовичке шуме, на потесу Врелине.

НА ПОМЕНЕ

¹ Хазим Шабановић, *Турски извори за историју Београда* књ. I св. 1. Катастарски пописи Београда и околине 1476—1560, Београд 1964, 54—55 нап. 52. Даље: Шабановић.

² Исто, 61, нап. 67.

³ Исто, 210 нап. 44.

⁴ Исто, 97, нап. 159, в. и 552, нап. 10.

⁵ Исто, 54—55, нап. 52, в. и 367, 368, 499.

⁶ А. В. Богић, *Опис Врачарског среза*, Гласник СУД, књ. II, св. XIX, старога реда, у Београду 1866, 99. (даље: Богић)

⁷ Р. Николић, *Околина Београда, антропогеографска истраживања. Насеља српских земаља. Расправе и грађа*, књ. II, Београд 1903, 950, нап. 6.

⁸ Ову карту исцрпно је описао и њен значај оценио Јелько Шкаљамера у *Мапа једног дела Београдског дистрикта из 1721. године*, Годишњак града Београда, књ. XVII, Београд 1970, 43—67.

⁹ Карта околине Београда. „Ратник“ за новембар—децембар 1906. Р. 1:50 000.

¹⁰ Charta Geographica von dem Königreich Servien so weit solches durch Ihr Rom. Kay. u. Königliche Chat. May: siegreichen Waffen nach der Battaille bei Belgrad anno 1717 u. nach den Poscharowitzer Frieden anno 1718 von der Ottomanischen Pforte abgetreten worden. Angenom. nach der Bousole und Uhr so viel es die Zeit erlaubet hat. (1:276000).

¹¹ X. Tabella über die zu den im Königreich Servien befindlichen Kais. Provisoriat-Aemter gehörigen Varoše und Dorfschaften. Dto. Belgrad den 10. Mai 1738. Langer, Serbien unter der Kaisrlichen Regierung 1717—1739. Mittheilungen des K. K. Kriegs Archivs. Neue Folge, III. Band, Wien 1889.

¹² Ideal Karte eines Theiles der Königreiche Servien u. Bosnien zwischen Morava Fluss, der Drina bis gegen Serajevo, Unter Tusla und der Palanka Brtschka. Mit Beschreibung v. Mjr. Liederscron 1783 (1:115200).

¹³ Р. Новаковић, *Још о неким ишчезлим селима на домаку Београда* и *Још о неким селима на домаку Београда*, Годишњак града Београда, књ. XXXII (1985). књ. XXXIII (1986).

¹⁴ Plan von der Gegend zwischen der Kolubara und Belgrad, der zur deutlicheren Einsicht der Marsch Disposition zur berennung von Belgrad verfast worden 1789.

¹⁵ Plan von der Belgrader Gegend der von 15th September bis 7th October 1789 auf die Festung geführten Belagerung nebst denen Positionen der Kaysserlich Königlichen Armeen von 12th September bis nach geendigter Belagerung alles unter Comando S' = Excellenz des Herrn Feld Marshalls Freyheern von London.

¹⁶ Plan der von 15th Sept. bis 7th Octob. 1789 auf die Festung Belgrad geführten Belagerung... unter Commando... Freyherrn von Loudon.

¹⁷ Ваља подсетити да је придевски облик бањански употребљен још 1730. године у Протоколу од Београдске резиденције. Наиме, у опису „Хатара од Топчина Села“ помиње се на једном месту и Степанова њива „која је на међи топчинској, репишкој и бањанској“. У даљем опису овог атара наводи се на једном месту и ово: „И от Јанкове њиве на осоје према Стражевици, паки низ брдо на Назиревича башти извише инспекторова мајура. И от баште управ уз брдо на врх Стражевице на васточну страну. Оданде на пут бањански и бањанским путем ка Белиграду до раскрснице“ (Рад. Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације* (1718—1739). Споменик СКА ЛII, други разред, Београд 1914. 100). Због чињенице да према неким подацима нисмо у стању да утврдимо географски положај тешко нам је да овај атар прецизно омећимо али то и није циљ ове напомене, већ само да укажемо на употребу придева бањански, као и на чињеницу да се у овом документу потврђује да је село Бања средином XVIII века било тамо где га на својој карти означавају Церниц и Кајзер. Упадљиво је и његово граничење са топчинским и репишким атаром као и помен Стражевице (њене источне стране) и инспекторовог мајура. Стражевица се вероватно односи на узвишење Стражевицу (209) изнад манастира Раковице, а инспекторов мајур односи се, по свој прилици, на положај Терлихскроновог мајура. (Нр. Camg. Insp. Terlichscron Mayer Hoff), или ваља имати у виду и Mayerhoff des herrn Majors von Gosling, од којег је на удаљености од око 3 km било ушће Бањичке у Топчидерску реку.

¹⁸ Карта је без наслова, али са опширним објашњењем знакова и ратне ситуације (Desiné par Mac. Dermott, l'ané 1791).

¹⁹ Das Königreich Bosnien und Servien samt die Herzegovina und den grössten Theil von Croatiens, Slavonien, Temeswar, Albanien, und Dalmatien. Geographisch aufgetragen und nach militärischen Hand Karten berichtigt 1807. In Wien herausgegeben von Artaria und Compagnie. Mass-Stab 1:470000.

²⁰ Село Grunersdorf налазимо и на Kriegskarte Beý der Stadt und Hauptfestung Belgrad mit den umliegenden Gegenden der Königreich Hungarn und Slavonien. Zu finden bey Joh. Mart. Will in Augsburg.

²¹ Der Oestereichische Kaiserstaat ... Wien 1810.

²² М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, књ. II, Београд 1898.

²³ О. Д. Пирх, *Путовање по Србији год. 1829*, Београд 1900. има такове Бање а М. Б. Милићевић, *Кнежевина Србија*, I, Београд 1876, 117 има Бања.

²⁴ Бранко Перунчић, *Београдски суд 1819—1839*, Београд 1964, 174—175.

²⁵ Исто, 776—777.

²⁶ Бранко Перунчић, *Управа вароши Београда 1820*, Београд 1970. Исто има и М. Б. Милићевић у *Кнежевина Србија*. I

²⁷ General-Karte des Oesterreichischen Kaiserstaates mit einem grossen Theile der angrenzenden Länder... im K. K. Militärisch-geografischen Institute durch Hauptmann Josef Scheida... bearbeitet und herausgegeben 1856. Massstab 1:576000.

²⁸ General Karte von Bosnien, der Hercegovina, von Serbien und Montenegro nach den neuesten und besten Quellen entworfen und ausgeführt im K. K. Militärisch-Geografischen Institute 1876. Mass-Stab 1:300000 der Natur. На новом месту је Бањица и на занимљивој и јако корисној карти Umgebung von Belgrad. Nach Zeichnungen des K. K. Generalstabes ausgeführt im K. K. Techn. u. Adm. Militär. — Comité. Im Massstabe 1:50000. Без године (пре 1884).

^{28a} Писани траг о географском положају села Бањица налазимо једино код Богића: „Бањица село у Посављу, испод Крагујевачког пута у једном потоку више Топчидера на један сахат од Биограда... Сав атар могао би се наоколо обићи за један сахат; а у њему има мјеста и вода са именима 14, која се зову Бања, Везирско Брдо, Гољин Извор, Гољино Брдо, Деонице, Јакшића Ливада, Калјави Поток, Лисичији Поток, Мајур, Паунчесма, Сасставци, Страна, Црвена Шума и Чесмица... Путови су: један у Биоград преко Врачарског брда, а други долином испод села у Топчидер (Богић 100).

²⁹ Шабановић, 37, 56, 170, 219.

³⁰ Митрополија Београдска око 1735. године. По архивским списима приопштио Димитрије Руварац. Споменик СКА 42, Београд 1905, 152 (даље: Руварац).

³¹ Вредело би испитати да ли материјал нађен на овом локалитету по старости одговара материјалу нађеном у Великом Борку на локалитету „Брдо“. Археолози сматрају да одломци са тог доста великог простора, досад неистраженог, припадају раздобљу винчанске културе. На такав закључак посебно упућује једна мала оштећена фигура

³² Руварац 152.

³³ М. Б. Милићевић, *Поменик...*, Београд 1880, 143; Р. Николић, поменуто дело, 952.

³⁴ Види наслов под бр. 14.

³⁵ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*. Споменик СКА XCVI, Београд 1948, 34, 40, нап. 319.

³⁶ Р. Новаковић, *О неким ишчезлим селима на домаку Београда*, Годишњак града Београда књ. XXXI, 1984, 58—59.

³⁷ Theatre de la Guerre dans le Royaume de Servie, a Vienne 1738.

³⁸ Шабановић, 265, 425, 487.

³⁹ Заслуга за сазнање о овом несумњиво занимљивом налазу припада лутару Радомиру Јовићу из В. Моштанице, који је први указао на место на којем су се првобитно налазили ови одломци. За боље познавање овог краја драгоцене податке пружило је и мештанин В. Моштанице Дамјановић Милован, који је указао на материјалне трагове на месту званом „Дрењак“, као и на положај на којем је пре

више деценија пронађен један саркофаг. О том саркофагу којем више нема трага, врло занимљиве податке испричао је мештанин В. Маштанице Дамјановић Михаило, уз чији је посед тај саркофаг и навећ, и чији је један камени део коришћен једно време као појило

за стоку. Ова два оближња локалитета са несумњивим материјалним траговима из римског времена свакако заслужују пажњу стручњака, као и звано место „Дрењак“, на којем је можда у своје време постојало доцније ишчезло село Камен.

ON THE VILLAGES DISAPPEARED IN THE SURROUNDINGS OF BELGRADE

Relja Novaković

Among the disappeared villages in the surroundings of Belgrade should also be included Banja, Banjica and Doljani. Unlike some other disappeared villages, whose geographical position cannot be ascertained or can be only approximately determined, previous positions of Banja and Banjica are known quite well, while we are not able to ascertain the location of Doljani. Although neither for Banja nor Banjica there are written sources in which exact description of their geographical position can be found, thanks to many geographical maps from the early eighteenth century and down to the present we can quite well indicate the location of the old village of Banja and the place where in the nineteenth century the village of Banjica started to be formed. As to Doljani there are not available either descriptions or maps on which a topographical mark with the name of Doljani could be found.

The location of the village of Banja is depicted with greatest precision by the Austrian engineers and cartographers Zerniz and Kašser on their map deriving from 1721, showing at the same time a whole range of objects and structures in the closer outskirts of Belgrade from which we conclude, how important the position of the village of Banja was for the Austrian military circles in the period of occupation 1718—1739. Tracing the location of the village of Banja on the maps and sections from 1721 down to the present, we may infer that the village of Banja did not completely disappear even when in its vicinity, in the first third of the nineteenth century a new settlement started to be formed which after the neighboring village of Banja got the name of Banjica, i.e. small Banja. The vicinity and contemporary existence of two settlements with similar names caused misunderstanding among some cartographers so some of them fixed the new village of Banjica on the location of the old village of Banja. The reason for doing so was that the old village of Banja never disappeared completely, but that in the course of time and their development these settlements approached each other. Thus it happened that the old village of Banja lost its name only, but the settlement remained on the same place, while the new village, Banjica, which as a village existed only about 150 years, held the

name, but at present it has stopped to exist as a village, because on its site has been put up a modern settlement called Banjica. So we may say that with Banja and Banjica an unusual occurrence happened: one of the villages lost its name (Banja) and became a site only, while the second village (Banjica) preserved the name, but lost the character of a village. Strictly speaking, we should not range Banja and Banjica among the disappeared villages, as it is the case with some others whose traces have disappeared completely.

Accordingly, as we pointed out, we are able to fix the geographical position of the village of Banja and to follow its development within several centuries, and of Banjica since the middle of the nineteenth century — after Bogić's insufficiently clear description — we also know approximate area, but for the village of Doljani we only know that in the first half of the eighteenth century it had 35 houses and that in this village Aćim Doljanac was born — a person known from the First Serbian Uprising. Turkish sources mention in the sixteenth century the villages of Gornji and Donji Doljani and Doljani. Neither of them is to be found on the maps. There are only Doljanski Potok, Dolinska Reka, Dolinski Rt, a place called Doljane and a name Doljane. All our efforts to ascertain the location of at least one of the three villages from the sixteenth century or the village of Doljani from the eighteenth century failed until we noticed that most probably Doljani from the eighteenth century had its location not far away from the lower course of the Drenarski Potok. To this conclusion point the data from two maps from the eighties of the nineteenth century. We find there the name Doljane at the left side of the upper course of the Doljanski Potok, not far away from the lower course of the Drenarski Potok, one of the four springs of the Doljanski Potok. A proof to these cartographic data should be sought in the fact that in a place at Vreline, at the lower border of the Lipovačka Šuma, there are brick sherds and traces of mortar. The owner of this field maintains that place is indeed called Doljane (Doljani) and that the Doljančevićs from Ostružnica confirm that their ancestors moved from this place to Ostružnica.